Viite: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta perjantai 10.11.2017 klo 10.00

Asia: VNS 6/2017 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa Jaettu ymmärrys työn murroksesta

Asiantuntijalausunto: Tuuli Hirvilammi, Tutkijatohtori, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius / Jyväskylän yliopisto

Kiitän mahdollisuudesta antaa asiantuntijalausuntoni tulevaisuusselonteon 1. osasta erityisesti siitä näkökulmasta, minkälaista on työ ilmastonmuutoksen ja rajallisten luonnonresurssien maailmassa.

Keskeinen havaintoni on, että muuten varsin kattavasti laaditussa tulevaisuusselonteossa ei tunnisteta riittävällä laajuudella työn murroksen, ekologisen kriisin ja kestävän kehityksen tavoitteiden välisiä yhteyksiä. Tulevaisuusselonteon alkupuolella todetaan osuvasti, että työn murroksen takana on megatrendejä, kuten globalisaatio, digitalisaatio, kaupungistuminen ja ilmastonmuutos. Sitä, miten ilmastonmuutos ja sen hillitseminen vaikuttavat työn murrokseen, ei kuitenkaan selonteossa juuri tarkastella. Samalla sivuutetaan täysin kestävän kehityksen globaalitavoitteiden (Agenda 2030) merkitys tulevaisuuden työn suuntaajana.

Maapallolla todistetaan parhaillaan laajoja systeemitason muutoksia. Näistä muutoksista kertovat muun muassa ilmastonmuutoksen eteneminen, biodiversiteetin heikkeneminen, maankäytön muutokset ja elinympäristöjen biokemiallinen saastuminen. Ihmislajin kannalta turvallisen elinympäristön raja-arvot on jo monilta osin ylitetty, minkä ennustetaan pahimmillaan johtavan ekosysteemien hallitsemattomaan romahdukseen. Globaalin eriarvoisuuden kärjistyminen, työttömyyden pitkittyminen ja psyykkisen terveyden ongelmat ovat esimerkkejä työn kontekstiin vaikuttavista sosiaalisista ongelmista.

Kestävän siirtymän (*sustainability transition*) tutkimuksessa korostetaan, että ennakoimattomien vaikutusten estämiseksi muutoksia tulee ohjata nykyistä kestävämpään suuntaan. Tällöin päämääränä on kestävä hyvinvointi maapallon kantokyvyn rajoissa. Kestävässä siirtymässä yhteiskuntien tulee vastata monitahoisiin ja moninaisiin haasteisiin. Yksi näistä haasteista on se, miten ratkaistaan ympäristöhaittoja kasvattavan talouskasvun, työllisyyden ja toimeentulon välinen yhtälö.

Ilmastonmuutos etenee kiihtyvällä tahdilla. Päästöjen kasvu on räikeästi ristiriidassa Pariisin ilmastosopimuksen ja kestävän kehityksen tavoitteiden kanssa. Ilmastonmuutoksen katastrofaalisten vaikutusten estämiseksi tarvitaan niin nopeita päästövähennyksiä, että niillä tulee olemaan laajoja vaikutuksia talouteen ja työllisyyteen. Stockholm Resilience Centerin tutkijat ovat esittäneet, että vuoteen 2050 mennessä maailmanlaajuiset hiilipäästöt tulisi puolittaa jokaisella vuosikymmenellä ja saada nollaan vuonna 2050. Lisäksi tulee lisätä hiilinieluja ja hiilen talteenottoa. Ainoastaan näin nopeiden päästövähennysten ansiosta lämpötilan nousu pystytään 75 prosentin todennäköisyydellä rajoittamaan kahteen asteeseen. [1] Suomen ilmastopaneelin puheenjohtaja Markku Ollikaisen mukaan Suomi saavuttaa hiilineutraaliuden, jos tavoitteeksi asetetaan 90%

[1] Johan Rockström et al. Science 2017; 355:1269-1271.

päästövähennykset vuoteen 2050 mennessä ja hiilinielut säilyvät nykyisellä tasolla. Kivihiilestä tulisi luopua vuonna 2030 ja öljylämmityksestä vuonna 2035.[2]

Päästövähennysten lisäksi myös luonnonvarojen kulutusta tulisi vähentää merkittävästi. Arvioiden mukaan suomalaisten kotitalouksien luonnonvarojen käyttö on viisinkertainen kestävään tasoon nähden[3]. Suomalaisten ekologiset jalanjäljet ovat suurimpia maailman maiden joukossa. Myös Agenda 2030 –tavoitteiden yhteydessä on korostettu, että rikkaiden länsimaiden tulee muuttaa kulutus- ja tuotantotapojaan. Tämä tavoite osoittaa selvästi työn muutoksiin, koska työ on vahvasti kytkeytynyt materiaali- ja energiaintensiiviseen tuotantoon ja kulutukseen. Palvelusektorin vahvistuminen ja digitalisaatio eivät tarjoa riittäviä ratkaisuja eivätkä johda aineettomaan talouteen, koska myös niiden tuottaminen vaatii suuria määriä energiaa ja luonnonvaroja.

Kestävän siirtymän mahdollistamiseksi työn murros tulee kytkeä vahvemmin työn ekologisessa perustassa tapahtuviin muutoksiin. Kytkös on kaksisuuntainen. Ensinnäkin työtä on tehtävä luonnon ehdoilla[4]. Ekologisen kriisin hillitseminen asettaa työlle energian- ja luonnonvarojenkäyttöön liittyviä reunaehtoja. Tuotannossa on otettava vakavasti päästövähennystavoitteet ja pyrittävä materiaalitehokkuuteen. Tällöin on kysyttävä, minkälaista tuotantoa hiilibudjetin ja maapallon biokapasiteetin rajoissa on mahdollista ylläpitää.

Toiseksi, työllä ja työllisyydessä tapahtuvilla muutoksilla voi olla merkittävä rooli kestävän siirtymän edistäjänä. Agenda 2030 –tavoitteiden toimeenpano vaatii työtä monilla sektoreilla. Fossiilisista energialähteistä luopumisessa tarvitaan uusia investointeja ja innovaatioita. Kestävän kehityksen tavoitteet vaikuttavat luontevasti myös työn merkityksellisyyden arvioimiseen. Tulevan hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä on ensisijaisesti sellainen työ, joka on ekologisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti ja inhimillisesti kestävää[5]. Mikä tahansa työ ei ole arvokasta. Työn tekeminen voi useilla aloilla myös ylläpitää ja kiihdyttää sosioekologista kriisiä. Työn yhteiskunnallisia vaikutuksia tulisikin arvioida nykyistä laajemmin myös ekologisen kestävyyden näkökulmasta.

Agenda 2030 –globaalitavoitteissa pyritään turvaamaan säällinen työ kaikille (tavoite nro 8) ja korostetaan erityisesti nuorisotyöttömyyden vähentämistä. ILO:n julkaisun mukaan maailmassa pitäisi luoda 40 miljoonaa työpaikkaa, jotta pystytään vastaamaan työikäisen väestön määrän kasvuun[6]. Myös Suomessa pitäisi löytää työtä niille nuorille, jotka yrittävät turhaan löytää paikkansa kilpailuilla työmarkkinoilla. Mutta miten työllisyyttä voi lisätä ekologisesti kestävällä tavalla?

---

[2] Markku Ollikainen: Suomen keinot saavuttaa päästövähennystavoitteet. Esitys Metsien käytön kestävyys ja hiilinielut –seminaarissa, Luonnonvarakeskus 5.9.2017 https://www.slideshare.net/LukeFinland/suomen-keinot-saavuttaa-pstvhennystavoitteet-markku-ollikainen-ilmastopaneeli

[3] Lettenmeier, Michael & Liedtke, Christa & Rohn, Holger. Eight Tons of Material Footprint—Suggestion for a Resource Cap for Household Consumption in Finland. Resources 2014; 3, 488–515.

[4] Ks. Räikkönen, Timo. Työtä luonnon ehdoilla? Resurssiajattelu ja kestävä työ. Acta Universitatis Tamperensis 2162, 2016. https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/98861/978-952-03-0106-4.pdf?sequence=12016.

[5] Kasvio, Antti: Kestävä työ ja hyvä elämä. Helsinki: Gaudeamus, 2014.

[6] ILO: Decent work and the 2030 Agenda for Sustainable Development. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_436923.pdf

Selonteossa sivutaan lyhyesti työllisyyden ja ympäristöhaittojen irtikytkentää ja todetaan, että riittävien työpaikkojen luomiseen vaadittava neljän prosentin talouskasvu ei maailmanlaajuisesti ole todennäköisesti mahdollista maapallon kantokyvyn rajoissa. Suomalaisen hyvinvointivaltion hankalana yhtälönä on pienentää ympäristökuormitusta, turvata kaikille kansalaisille toimeentulon takaava työ ja huolehtia samalla julkistalouden rahoituspohjasta. Jos lähdemme nykytaloudessa leikkaamaan tuotantoa ja kulutusta mahdollisimman nopeasti ympäristöhaittojen lieventämiseksi, työttömyys, köyhyys ja eriarvoisuus todennäköisesti kärjistyvät. Siirtymä vähemmän ympäristöä kuormittaviin tuotanto- ja kulutusmuotoihin onkin kestämättömällä pohjalla, jos samalla ei huolehdita työn jakautumisesta ja tasa-arvoisista toimeentulon mahdollisuuksista.

Työn murros ilmastonmuutoksen ja rajallisten resurssien maailmassa tarkoittaa, että yhteiskunnassa muutetaan perusteellisesti nykyisiä talouden ja työmarkkinoiden rakenteita[7]. Kestävän työn ja talouden tutkimuksessa on kuvattu useita rakenteellisia uudistuksia[8]. Yksi usein esitetyistä muutossuunnista on työn uudelleen määritteleminen. Tällöin nähdään, että raja työn ja muun toiminnan välillä hämärtyy ja työ moninaistuu – pitkälti selontekoa mukaillen.

Työajan lyhentäminen nähdään merkittävänä keinona, joka voi purkaa edellä kuvattua talouskasvun, työllisyyden ja ympäristövaikutusten kasvun ongelmallista yhteyttä. Työajan lyhentäminen voisi pienentää kokonaisympäristövaikutuksia etenkin, jos työtuntien määrä vähenee tuottavuuden kasvua nopeammin ja työntekijät ansaitsevat sekä kuluttavat vähemmän. Useat tutkijat ovat väittäneet, että työajan lyhentämisen ja työn jakamisen avulla talouskasvusta voitaisiin irrottautua ilman, että työttömyys lisääntyy.

Perustulo on toinen kirjallisuudessa usein esiintyvä vaihtoehto ekologisesti haitallisen työn ja toimeentulon välisen yhteyden purkamiseksi. Valtion takaama, universaali perustulo nähdään merkittävänä institutionaalisena uudistuksena, joka irrottaisi toimeentuloa ansiotyöstä ja vapauttaisi ihmisten ajankäyttöä nykyistä laajemmin ymmärretyn työn tekemiseen. Se voisi taata perustoimeentulon tilanteissa, joissa toimeentulojärjestelmät eivät voi enää tukeutua talouskasvuun ja sen sadon jakamiseen. Jotkut tutkijat näkevät, että vastikkeettoman perustulon sijaan voitaisiin ottaa käyttöön työvastikkeen sisältävä kansalaispalkka, osallistumistulo tai kansalaistyö.

Kuten selonteossa todetaan, työ ei ole loppumassa mutta sen tavoitteet, reunaehdot ja sisällöt muuttuvat. Ilmastonmuutoksen ja resurssiniukkuuden näkökulmasta työn tavoitteiden tulisi muuttua niin, että ihmisten tekemä työ ja työhön käytetty aika vauhdittaisivat sosiaalis-taloudellisten järjestelmien siirtymää. Tulevaisuuden työllä luodaan kestävää hyvinvointia. Reunaehdoista erityisesti ekologisen kestävyyden rajat tulisi ottaa vakavasti. Tulevaisuuden työtä tehdään planetaaristen reunaehtojen suomissa puitteissa. Työn sisällöissä etsitään merkitystä sekä itsensä toteuttamisesta että toisten auttamisesta.

Selonteossa kuvataan oivaltavasti sitä, miten työn tuotosten tulee jatkossa olla yhteydessä elämän merkityksellisyyden ja kestävän elämäntavan rakentamiseen. Tämä on tullut esiin myös tekemissämme työttömien nuorten ryhmähaastatteluissa. Nuoret korostavat merkityksellistä työtä ja tunnistavat rajat siinä, minkälaista työtä he ovat val-

[7] Antal, Miklós. Green goals and full employment: Are they compatible? Ecological Economics 2014; 107, 276–286.

[8] Hirvilammi, Tuuli & Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati & Stamm, Ingo: Kestävää siirtymää edistäviä työn ja toimeentulon muotoja – Analyysi kirjallisuudesta. Janus 2016, 4, 301–319.

miita tekemään. Osa nuorista irrottautuu selkeästi luontoa tuhoavaan työhön osallistumisesta. Nuorten ympäristöhuoli ja tiedostava kriittisyys näkyvät myös tuoreissa Nuorisobarometrin tuloksissa[9]. Havainnot antavat viitteitä siitä, että työn murros ekologisesti kestävään suuntaan voi tulevaisuudessa olla myös tärkeä työhyvinvointiin vaikuttava tekijä. Tulevaisuuden työntekijät haluavat tuntea, että heidän työllään on merkitystä tuleville sukupolville. Samalla he vastaavat epäsuorasti myös selonteossa esitettyyn huoleen, jonka mukaan "ongelmaksi jää sen määritteleminen minkälainen toiminta on arvokasta ja kenen kannalta työn olisi oltava merkityksellistä". Agenda 2030 –ohjelman sisältämät 17 tavoitetta tarjoavat myös yhden selkeän kehikon, jonka avulla määritellä arvokasta ja merkityksellistä työtä.

[9] Myllyniemi, Sami (toim.) Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf